DESPRE OBICEIURILE FUNERARE LA CARAŞOVENI. STUDIU DE CAZ

Miliana-Radmila USCATU
Universitatea de Vest din Timişoara
miliana83@yahoo.com

On the Karashovean Funeral Customs. Case Study

The starting point for the Karashovean funeral customs description and analysis in the current article is field research conducted in the Karashovean villages, located in the south-west of the Banat county. These customs and their related practices are important for forming an accurate overview image of the funeral phenomenon in this ethnological region. The paper briefly presents the key moments of the Krashovean funeral customs, being intended as a modest contribution to a better understanding thereof. The examination of the material collected has resulted in a rich representation of the funeral customs at different levels. A first conclusion that has emerged is that these ceremonies and rituals, well-preserved even today, contain plenty of archaic elements from the repository of Slavic traditions (Serbian and Balkan). A comparative analysis has identified numerous customs similar to other populations in the Balkan region; the mutual influences with the Romanian customs have been highlighted, given that the population under scrutiny has lived together with the Romanians for centuries. The changes that have taken place over time are in fact direct consequences of the external factors mentioned, starting with the changes in clothing (very few Karshoveans are still buried in their traditional clothes, mainly old people), continuing with the Romanian language influences (words that have penetrated the local dialect), and finishing with the influences of the Romanian funeral customs (eg. the nine day alm, poltergeist beliefs). However, these mutual influences have not changed completely the structure of the Karashovean customs; they are mostly present in the Banat area, where they are also stronger and more numerous.

Keywords*: customs; funerals; Karashoveans*

În partea de sud-vest a Banatului, în judeţul Caraş-Severin, la o distanţă de doar câţiva kilometri de Reşiţa, sunt aşezate satele a căror populaţie este cunoscută sub numele de caraşoveni: Caraşova, Clocotici, Iabalcea, Lupac, Nermet, Rafnic, Vodnic. Dintre cele şapte aşezări, cea mai mare este Caraşova, situată chiar pe malul râului Caraş.

Astăzi aşezările caraşovene formează o comunitate relativ compactă, care se deosebeşte de celelalte comunităţi din Banatul românesc, mai ales după caracteristicile sale etnolingvistice: graiul arhaic, numeroase obiceiuri şi tradiţii vechi, portul popular şi folclorul specific, apartenenţa la religia catolică.

Obiceiurile caraşovenilor au păstrat numeroase caracteristici arhaice, caracteristici care nu se mai regăsesc în ritualurile sârbeşti de astăzi, însă au dezvoltat şi o serie de inovaţii; toate acestea demonstrează că enclava etnică caraşoveană a trăit timp de mai multe veacuri în izolare, departe de ţara de origine.

Lucrarea de faţă are drept punct de pornire înregistrările de teren pe care le-am realizat în satele caraşovene începând cu anul 2005 şi până în prezent. Cercetarea de teren se axează în principal pe studierea şi analiza în detaliu a obiceiurilor din ciclul vieţii omului. Înregistrările efectuate despre aceste obiceiuri conţin informaţii interesante şi valoroase din punct de vedere etnologic. Am încercat în demersul meu să prezint obiceiurile aşa cum se derulează ele în prezent şi totodată să obţin de la informatorii mai vârstnici informaţii despre felul cum se desfăşurau

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)

aceste obiceiuri în tinereţea lor, adică cu circa cincizeci de ani în urmă. Scopul a fost, aşadar, urmărirea evoluţiei lor în timp şi surprinderea, astfel, a direcţiilor în care acestea evoluează.

În contextul epocii în care trăim, ritmul alert de dezvoltare economică şi socială nu a fost fără de repercusiuni şi asupra obiceiurilor de altă dată, astfel încât pe unele din ele le regăsim astăzi într-o formă mai condensată. Alegerea acestei teme a fost o consecinţă a preocupărilor şi interesului meu vis-à-vis de comunitatea caraşovenilor, din care eu însămi fac parte, subiect controversat şi dezbătut de mai bine de un secol.

Moartea este cel de-al treilea moment important din ciclul vieţii omului de care se leagă numeroase rituri şi ceremonii prezente la toate popoarele lumii. Totodată, aceasta este ruptura definitivă care se produce între individ şi societate, iar cea din urmă trebuie să faciliteze, prin intermediul diferitelor practici, refacerea acestui dezechilibru, să uşureze trecerea sa la o stare de normalitate. Refacerea echilibrului are loc prin intermediul ritualurilor care realizează „integrarea individului în comunitate" (Panea 2003: 24). Moartea este indiscutabil parte integrantă a riturilor de trecere definite de Arnold Van Gennep, care aprecia că riturile de separare sunt mult mai evidenţiate în cazul funeraliilor. Clasificarea realizată de Van Gennep, utilizată şi în cadrul descrierii nunţii, o voi prelua şi de această dată pentru a putea structura momentele ce survin pe parcursul funeraliilor, pe care le voi delimita astfel în: rituri preliminare – practici premergătoare/pregătitoare momentului morţii, liminare – înmormântarea/separarea propriu-zisă de cele lumeşti şi postliminare – practici rituale de pomenire şi de separare definitivă.

Credinţa conferă, în oarecare măsură, un înţeles şi deznodământ existenţei de dincolo de moarte – veşnicei preocupări a omenirii. Conform dogmei creştine, existenţa noastră lumească este reprezentată atât de către trup, cât şi de suflet, iar sufletul este cel care în urma morţii părăseşte trupul şi continuă să dăinuie. Deşi religia a jucat şi joacă un rol important în cadrul ritului funerar cu predilecţie, tot aici se disting şi multe ritualuri pre-creştine, ritualuri păgâne, care se împletesc cu cele creştine şi care sunt unanim acceptate atât de către comunitate, cât şi biserică.

Practici premergătoare momentului morţii – rituri preliminare

Persoanele în vârstă se pregătesc din timp de moarte, fiindcă, într-o ordine firească a desfăşurării evenimentelor, ştiu că se apropie tot mai mult de sfârşitul vieţii al cărui curs normal nu-l poate schimba nimeni şi astfel, trebuie să fie pregătiţi pentru acest moment (Vezi Spasojević 2009: 234). Astfel, în general toţi caraşovenii vârstnici îşi pregătesc lucrurile necesare pentru *smŕtka* sau *mórć'a* (< rom. *móarte*). Printre cele necesare ritualului de înmormântare, cele mai importante sunt piesele vestimentare ale portului popular caraşovenesc (*ko^{u}šúlja* „cămaşă (bărbătească şi femeiască), *gáć'e* „izmene", *kaníce* „*cingătoare*", *maráma* „batic", *palaríja* /<rom. *pălărie*/, *obúć'a* „încălţăminte", *štap*/*kŕža* „baston" ş.a.). Caraşovenii nu-şi manifestau dorinţa de a fi îmbrăcaţi „domneşte în costum"[1], cu toate că în ultima vreme, mai ales bărbaţii, sunt înmormântaţi astfel, iar femeile, în cele mai multe cazuri, în port popular[2].

[1] Informaţii de teren, informator: Iacob Tincul (83 de ani, 2009).

[2] Acest lucru se explică prin faptul că femeile caraşovence, spre deosebire de bărbaţi, au acceptat mai greu şi mai târziu ca timp înlocuirea pieselor de costum popular cu îmbrăcăminte „orăşenească" (de provenienţă industrială, în general). La bărbaţi, acest proces a început să se manifeste mai pregnant după anul 1950, prin înlocuirea totală a portului popular (în general, singura piesă care s-a menţinut timp mai îndelungat era pălăria), pe când la femei el a

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)

În ceea ce priveşte călătoria spre lumea de dincolo „în folclorul românesc, simbolul *drumului* (sau 'mitul marii călătorii') are printre altele menirea de a reface o armonie temporar compromisă" (Creţu 1980: 118). Caraşovenii au adoptat viziunea creştină, în destule privinţe cea catolică, despre viaţa după moarte, unde avem trei variante: raiul, iadul sau purgatoriul.

La persoanele grav bolnave, se obişnuieşte să fie chemat preotul pentru ultima spovedanie şi împărtăşanie (Vlahović 2011: 309). Pe patul de moarte, pe muribund îl vizitează rudele apropiate şi vecinii, iar înainte să moară acestuia i se pune în mâini o lumânare aprinsă (Spasojević 2009: 235), *mrtnjačka*, despre care caraşovenii spun că o să-i lumineze calea spre lumea de dincolo. Dacă se întâmplă să moară un copil, despre acesta se spune că merge direct în rai, el neavând păcate (Kligman 2005: 119).

Ritualul funerar presupune ducerea la îndeplinire a numeroase practici de a căror îndeplinire „depinde integrarea sufletului în noua lume, cea a strămoşilor, şi protejarea comunităţii din care a plecat" (Panea 2003: 30). În momentul morţii, în cazul în care ochii celui mort nu sunt deja închişi, ei trebuie închişi, iar pe sub fălci îi este legat un batic ca să nu rămână cu gura deschisă, această practică fiind larg răspândită în Banat şi la sârbi, în general (Spasojević 2009: 235). Repauzatul este lăsat aproximativ o oră să stea pentru a i se răci trupul, după care este îmbăiat în apă rece. Caraşovenii spun că astfel mortul se spală de păcate .În răstimpul cât trupul e lăsat să se răcească, în casă sunt acoperite toate oglinzile (Cf. Čajkanović 1994: 454-460).

După ce a fost spălat şi îmbrăcat, mortul este aşezat în camera de oaspeţi, camera cea mai bună, pe masă, cu picioarele îndreptate spre uşă şi capul spre geam, până în momentul când este gata sicriul. Înainte de a aşeza trupul celui mort în sicriu se obişnuieşte ca o femeie să descânte aşa-zisul *zabunjeni put* („drum încurcat") pentru ca defunctul să nu se poată întoarce să-i bântuie pe cei vii. Trupul o dată aşezat în sicriu, va rămâne acolo până la înmormântare. În interiorul sicriului se aşterneau *ćilimi* (cuverturi ţesute la război), astăzi locul acestora este luat de pături sau cuverturi cumpărate.

Comunitatea este înştiinţată prin intermediul clopotelor despre moartea unuia dintre membrii săi, iar aceştia ştiu după felul în care bat clopotele dacă e vorba despre un bărbat sau o femeie, mai precis oamenii ştiu că atunci când bate *zlamenje* (anunţul prin intermediul clopotelor atunci când moare cineva).

Răposatul trebuie păzit zi şi noapte de către rude, vecini, prieteni până la înmormântare (adică nu este voie să fie lăsat singur în cameră niciun moment). Acest străvechi obicei slav, un fel de strajă (veghe) la căpătăiul mortului – *custodia feralis*, este bine conservat şi la sârbi (Čajkanović, 2, 1994: 395).

Spre deosebire de obiceiurile funerare la români, pentru care moartea nu este doar o pierdere sufletească, ci şi un adevărat efort financiar, la caraşoveni acest lucru este reglementat prin aducerea aşa-zisului *svójak* – dar de îngropăciune. *Svojak*-ul este ofranda care se dă la mort, în prezent format din bani, alimente (fasole, ulei, făină etc.) şi băutură, drept ajutor pentru familia îndurerată.

Odată cu moartea propriu-zisă, se aud şi primele bocete. Femeile din familie, în primul rând mamele şi soţiile, deplâng pierderea suferită prin intermediul bocetelor, care „este o obligaţie rituală" (Kligman 2005: 110).

Funeraliile la caraşoveni durează, de regulă, două-trei zile. Excepţiile survin doar atunci când e foarte cald afară, iar familia se vede obligată să grăbească momentul despărţirii. Primele

---

început aproximativ două decenii mai târziu şi s-a derulat mult mai lent (ultima piesă abandonată fiind baticul, împreună cu coafura tradiţională). Desigur, tinerii au fost promotorii abandonării portului popular.

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)

zile sunt în general dedicate pregătirilor de tot soiul, de la pregătirea hranei, la efectuarea cumpărăturilor necesare şi până la rezolvarea celor mai mici detalii legate de evenimentul final – înmormântarea. La pregătirea mâncării ajută rudele şi vecinii. Mesele se pun seara, înainte de înmormântare şi participă rudele, vecinii veniţi la priveghi sau să ajute, cei care bat clopotele şi după înmormântare, când vin aproape toţi cei care au facut parte din cortegiu.

Etapa liminară – înmormântarea

Înmormântarea „reprezintă primul pas al agregării sufletului celui decedat în lumea strămoşilor. O serie de gesturi făcute acum, ce se alătură îngropării, aşezării în groapă, sugerează plecarea definitivă" (Panea 2003: 63). În dimineaţa acestei zile se desfăşoară ultimele pregătiri legate de înmormântare. Groapa trebuie săpată chiar în ziua înmormântării (Vlahović 2011: 312), deoarece se consideră că nu trebuie lăsată descoperită peste noapte, altminteri, spun caraşoveni, va mai muri cineva.

Înainte de sosirea preotului, în casă se adună toate neamurile răposatului, vecini şi prieteni, iar bocetele se înteţesc odată cu apropierea momentului de despărţire veşnică. Cel care s-a stins din viaţă este apoi scos din încăperea unde era aşezat, întotdeauna cu picioarele înainte (Petrović 2004: 668), respectându-se astfel datina conform căreia mortul trebuie să meargă ca şi când ar fi viu, să nu se mai poată întoarce.

De regulă, mortul este condus pe ultimul său drum în sicriul deschis (Vlahović 2011: 314), mai ales atunci când persoana decedată este o persoană tânără. Absenţa preotului de la înmormântare este semnalată doar în cazul sinucigaşilor şi al persoanelor nebotezate (Vlahović 2011: 315-316).

La plecarea din casă, în urma cortegiului se varsă o găleată cu apă şi se aruncă o piatră (Vlahović 2011: 313), lucru pe care îl mai fac şi unii săteni pe lângă casa cărora trece prohodul şi care se face pentru ca mortul să nu se mai întoarcă. În drum spre cimitir cortegiul funerar face numeroase opriri începând cu pragul casei, apoi la fiecare răscruce de drum şi în locurile stabilite de familie care plăteşte pentru ca preotul să mai oficieze câte o pomenire. Opririle la răspântii şi în faţa bisericii[1] sunt obligatorii, celelalte opriri sunt, fie în faţa caselor rudelor apropiate fie a prietenilor foarte buni ai decedatului, care sunt indicate de familia decedatului (Vlahović 2011: 313-314). Aceste opriri interpretate ca praguri de trecere „au în comun, drept caracteristică, ambiguitatea", iar rugăciunile ce au loc „ajută mortul să se deplaseze în siguranţă peste obstacole" (Kligman 2005: 138). Opririle sau *stările* cum mai sunt acestea denumite „reprezintă vămile din cealaltă lume"(Florea Marian 2009: 215). Pe tot parcursul deplasării de la casa decedatului până la cimitir clopotele bat necontenit. Clopotele încetează să bată în momentul intrării în cimitir[2].

Preotul oficiază slujba de înmormântare, citeşte ultima rugăciune şi *oprašć'anje* de la neamuri, vecini, prieteni şi cunoştinţe, după care peste sicriu se pune capacul (bătut în cuie) care este apoi coborât cu ajutorul a două frânghii în groapă (*u rúpu*). La îndemnul preotului şi restul lumii adunate în jurul mormântului aruncă pământ şi monezi peste sicriu spunând: *Bog*^{k} *da ti*

[1] Dacă decedatul sau decedata au fost cununaţi în biserc㠹, mortul şi cortegiul funerar vor intra în biserică unde va fi oficiată o scurtă slujbă. În cazul celor care n-au fost cununanţi în biserică, a copiilor încă nebotezaţi sau a sinucigaşilor, nu se intră în biserică, ci doar se face o oprire în faţa bisericii.

[2] Momentul în care cortegiul funerar ajunge la poarta cimitirului este ştiut de cei care bat clopotele întrucât unul din aceştia urmăreşte din turla bisericii deplasarea cortegiului şi vede când acesta ajunge la cimitir.

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)

oprósti gréje! („Dumnezeu să-ţi ierte păcatele“) sau (*Da ti je*) *Láka ti čŕna zémlja /zemljíca/!* („Fie-ţi ţărâna neagra uşoară!“). O posibilă explicaţie a gestului de a arunca monezi peste sicriu constă în credinţa că răposatul va avea nevoie de bani pentru plata vămilor de trecere pe cealaltă lume „astfel încât fiecare taxă să poată fi plătită” (Kligman 2005: 116). Tot în acest scop, desigur, încă în timpul cât defunctul se află în casă, rudele apropiate pun bani în coşciug. La final, după ce termină de astupat groapa cu pământ şi aranjat mormântul, unul dintre bărbaţii care au săpat locul de veci ocoleşte de trei ori mormântul spunând în acelaşi timp: *Tu da ti búde dom i sve što ti tréba, da némaš níšta s ovémi drúgimi kóji su žívi* ! („Aici să-ţi fie casa şi tot ce-ţi trebuie, să nu ai nimic cu cei vii !”). Un obicei asemănător are loc şi la românii din Banat (Florea Marian 2009: 252). Această practică are drept scop de a-l împiedica pe răposat să se întoarcă în această lume transformat în vampir/moroi (Hedeşan 1998: 7-10).

La plecare, rudele, prietenii şi vecinii care au asistat la înmormântare sunt chemaţi la pomana care are loc nemijlocit după îngropăciune, de regulă, acasă la familia răposatului. În popor regăsim şi credinţa potrivit căreia cel care părăseşte primul cimitirul „de a ieşit om, cel dintâi mort care va fi are să fie de parte bărbătească, iar de a ieşit o femeie mortul proxim va fi de parte femeiască” (Marian 2009: 251) şi tot legat de acest fapt se mai zice şi că e bine ca persoanele din familia răposatului să iasă pe poarta cimitirului în ordinea naşterii lor, pentru ca tot aceasta să fie şi ordinea în care aceştia vor părăsi această lume.

Potrivit tradiţiei locului, la caraşoveni, familia nu are voie să meargă la mormânt până când nu moare şi nu este îngropat altcineva din sat. Caraşovenii cred astfel că mortul stă la porţile cimitirului şi-l aşteaptă pe următorul *órtak* („camarad”) ca să-l treacă pe noul venit dincolo, în cealaltă lume, cel din urmă luându-i locul la porţile cimitirului.

Etapa postliminară – pomeni, doliu, credinţe

După înmormântare şi pomană urmează să se se pună mese de pomenire: la trei zile (*treć’íne*) , la nouă zile (*devetíne*), la jumătatea celor patruzeci de zile (*pripolovénje*), la cinci săptămâni (*č’etrdéset*), la şase luni – jumătate de an (*pólak gódina*) şi la un an (*gódina*), după care pomenile se fac o dată în fiecare an, de regulă, înainte de data morţii defunctului (Vlahović 2011: 316).

În trecut, în cele trei seri consecutive de după înmormântare şi pomană, trei femei obişnuiau să meargă seara să se roage pentru răposat la mormântul său atunci când băteau clopotele de *Zdrava Marija*. Astăzi această practică se desfăşoară întocmai, singura diferenţă fiind că acest lucru are loc în casa răposatului. Pe parcursul celor trei zile şi trei nopţi în casă trebuie să fie în permanenţă o lumină aprinsă, iar la fereastră camerei în care defunctul a zăcut se pune o solniţă cu sare, un pahar cu apă şi un altul cu rachiu.

În dimineaţa de după înmormântare, la casa răposatului începe să se construiască aşa-zisul *izvor* care se făcea într-un loc ferit al curţii sau grădinii casei[1]. La facerea izvorului sunt prezente trei sau cinci femei, de asemenea era obligatoriu să fie număr impar şi o fată tânără din familie care trebuie să menească apa celui dispărut, aceasta fiind adusă din fântâna sau locul din care acesta obişnuia să bea. În trecut locul de unde se aducea apa era în fapt un izvor, de aceea obiceiul se şi numeşte aşa, iar în acea apă trebuiau puse trei fire de iarbă sau trei flori.

[1] Informaţii de teren, informator: Magdalena Radan (75 de ani, 2011).

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)

Ritualul, care se va repeta ulterior timp de patruzeci de zile în fiecare dimineaţă, începe, în acel loc, prin aprinderea unei lumânări noi, după care se spune Tatăl Nostru. La patruzeci de zile are loc slobozirea apei – *pušć'anje vode* sau *č'etrdéset*, cea de-a cincia pomană.

Deşi obiceiul slobozirii apei la caraşoveni diferă de cel de la români, totuşi, unele asemănări pot fi găsite în punerea în practică a ritualului cum este motivul apei curgătoare şi cel al găleţii date de pomană.

Pomeni mari se fac aşadar, la patruzeci de zile, la şase luni şi la un an de la moarte. Mai trebuie precizat că pomenile de jumătate de an şi de un an e bine să se facă cu ceva timp înainte de adevăratul soroc.

Referitor la doliu – acesta cunoaşte diferite tipuri de manifestare. Una dintre cele mai marcante semne ale doliului este reprezentată de perioada în care acesta este exprimat. Doliul după membrii apropiaţi ai familiei – tată, mamă, soţ, soţie, copii, chiar şi după rude de gradul I, se întinde pe o perioadă de un an de zile, uneori chiar şi mai mult.

Acknowledgement: *Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul ştiinţelor umaniste şi socio-economice. Reţea de cercetare multiregională (CCPE).*

Referinţe bibliografice

CREŢU, Vasile Tudor 1980: *Ethosul folcloric – sistem deschis.* Timişoara: Facla.

ČAJKANOVIĆ, Veselin 1994: *Sabrana dela iz srpske religije i mitologije*, knj. 1 i 2, Srpska književna zadruga, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Belgrad: Prosveta, Partenon.

MARIAN, Simion Florea 2009: *Înmormântarea la români. Studiu etnografic,* Bucureşti: Saeculum Vizual.

HEDEŞAN, Otilia 1998: *Şapte eseuri despre strigoi.*Timişoara: Marineasa.

KLIGMAN, Gail 2005: *Nunta mortului. Ritual, poetică şi cultură populară în Transilvania.* Bucureşti: Polirom.

PANEA, Nicolae 2003: *Gramatica funerarului.* Craiova: Scrisul Românesc.

PETROVIĆ, Sreten 2004: *Srpska mitologija u verovanju, običajima i ritualu.* [Beograd]: Narodna knjiga, Alfa, Neven.

SPASOJEVIĆ, Momčilo 2009: *Običaji u Srba*, [„Obiceiuri la sârbi“]. Banja Luka: Besjeda.

VLAHOVIĆ, Petar 2011: *Srbija. Zemlja, narod, život, običaji*, [„Serbia. Ţară, popor, viaţă, obiceiuri“]. Belgrad: Službeni glasnik i Etnografski muzej.

BDD-A26371 © 2016 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:49 UTC)